100 vuotta hyvinvointivaltiota

Suomi ei ole aina näyttänyt tältä. Sama peruskoulu torpparin ja porvarin lapselle, maksuton kouluruoka, neuvolat tai julkinen terveydenhuolto eivät ole olleet itsestäänselvyyksiä. Sadan vuoden aikana koulutus, terveydenhuolto, sosiaaliturva ja monet muut uudistukset ovat vähitellen siirtäneet vastuuta yksilöiltä, perheiltä, työnantajilta, kirkolta ja hyväntekeväisyydeltä yhteiskunnalle. Yhä harvempi asia on riippunut siitä, kuinka varakas ihminen tai hänen perheensä on ollut.

Tämä aikajana tarkastelee hyvinvointivaltiota lakien kautta, sillä juuri niiden avulla voidaan nähdä, milloin yhteinen vastuu muuttuu yhteiskunnan pysyväksi rakenteeksi. Samalla aikajana näyttää, miten yhteisen vastuun kantaja muuttui ja ketkä ajoivat muutosta.

Jokainen jakso etenee lakien ja uudistusten kautta — niiden, jotka näkyvät edelleen arjessamme. "Miksi juuri silloin?" -laatikot muistuttavat, ettei hyvinvointiyhteiskuntaa rakennettu valmiin suunnitelman mukaan. Uudistukset syntyivät pitkän valmistelun, sattuman, sekaannuksen, sähläyksen, suostumuksen ja pakotuksen vuorovaikutuksessa.

1860–1905

Vapaus liikkua vei myös turvan

Työ toi toimeentulon, mutta ei turvaa. Yhä useampi piika, renki ja maaseudun nuori lähti työn perässä pois kotikylästään. Palkkatyöläinen jäi sairauden, tapaturman ja vanhuuden kohdatessa pitkälti oman perheensä ja hyväntekeväisyyden varaan.

LAIT JA UUDISTUKSET

1860-l.	**Elinkeinovapaus**	Lupa liikkua ja valita ammatti.
1879	**Vaivaishoitoasetus**	Kuntien velvollisuus huolehtia köyhistä.
1895	**Tapaturmavakuutus**	Työtapaturma ei ole enää oma riski.
1899	**Työväenliike esittää ensimmäiset sosiaalivakuutuksen tavoitteet**	
1903	**Forssan ohjelma**	Maksuton koulutus, sosiaalivakuutus ja paremmat työolot vaatimuksiksi.

ENNEN

Perhe, suku ja kylä kantoivat sairauden, tapaturman ja vanhuuden riskin keskenään.

→

JÄLKEEN

Palkkatyöläinen kantoi riskinsä yksin, ennen kuin uutta turvaa oli ehtinyt syntyä.

MUUTOSTA AJOIVAT

Työväenyhdistykset ja ammattiosastot, wrightiläinen työväenliike, työväenpuolue.

Miksi juuri silloin?

Halpa ulkomainen vilja heikensi maatalouden kannattavuutta, väestö kasvoi, elinkeinovapaus avasi uusia mahdollisuuksia ja tehtaat tarvitsivat työvoimaa. Kun perheen, suvun ja kyläyhteisön turvaverkko jäi taakse, vanha tapa kantaa vastuuta sairaudesta, tapaturmasta ja vanhuudesta ei enää toiminut.

MAAILMAN MYLLERRYKSET

1867–68
Nälkävuodet koettelevat maaseutua

1888
Työväenyhdistykset järjestäytyvät

YHTEISKUNNAN TILA

n. 1 700 €
BKT asukasta kohti

n. 40 %
BKT/asukas, % länsimaista

© 2026 Hyvinvointivaltion vaalijat ry ja työryhmä (Päivi Uljas, Juha Nurmela, Aleksi Salonen, Sonja Baer). Kaikki oikeudet pidätetään.
Aikajanaa saa katsella, tulostaa ja jakaa yksityis- ja opetuskäyttöön, kun lähde mainitaan: Hyvinvointivaltion 100 vuotta -aikajana, Hyvinvointivaltion vaalijat ry, ihanuutta.fi.
Käyttö markkinoinnissa tai muussa kaupallisessa tarkoituksessa, muokkaaminen ja julkaiseminen ilman lähdettä on kielletty ilman kirjallista lupaa. Luvat: info@ihanuutta.fi

1905–1918

Ääni kaikille, maa harvoille

Maannälkä ja torpparien asema kärjistyivät sisällissodaksi asti, mutta samalta ajalta ovat itsenäisyys, työajan lyhennys ja torpparivapautus.

LAIT JA UUDISTUKSET

1906
ENSIMMÄISENÄ MAAILMASSA
Yleinen ja yhtäläinen valtiollinen äänioikeus
Myös naisille, myös vaalikelpoisuus.

1909
Aviovaimolle oikeus ansiotyöhön ilman aviomiehen lupaa

1917
Yleinen ja yhtäläinen kunnallinen äänioikeus

1917
8 tunnin työpäivä

1918
Torpparivapautus
Maata maattomille.

ENNEN
Valta ja kunnallinen äänioikeus oli sidottu tuloihin ja maanomistukseen.

→

JÄLKEEN
Jokainen sai äänen vaatia turvaa itselleen — ja alkoi käyttää sitä.

MUUTOSTA AJOIVAT
Suurlakon joukkovoima, työväenliike, naisasialiike, torpparit.

Miksi juuri silloin?

Kukaan ei suunnitellut maailman edistyksellisintä äänioikeutta. Venäjän vallankumousliike horjutti tsaaria, suurlakko pysäytti Suomen, ja säädyt taipuivat kerralla pidemmälle kuin kukaan oli vaatinut — koska pelko oli suurempi kuin vastarinta.

MAAILMAN MYLLERRYKSET

1905	1917	1918
Suurlakko pysäyttää maan	Suomi itsenäistyy	Sisällissota

YHTEISKUNNAN TILA
n. 40 %
BKT/asukas, % länsimaista

1918–1944

Oma tila oli sosiaaliturva

Pienviljelijävaltiossa turva rakennettiin maan, ei rahan varaan. Rahallista apua pidettiin moraalia heikentävänä, ja lapsilla oli lakisääteinen velvollisuus elättää vanhempansa.

LAIT JA UUDISTUKSET

1919
Itsenäisen Suomen ensimmäinen perustuslaki

1920-l.
Progressiivinen verotus ja oppivelvollisuus

1922
Köyhäinhoitolaki
Oikeus apuun laajenee.

1930
Uusi avioliittolaki
Aviovaimo vapautui miehensä holhouksesta kokonaan.

ENNEN
Maaton väki eli toisten armoilla, ilman omaa turvan lähdettä.

→

JÄLKEEN
Pieni viljelmä, lehmä ja peruna kantoivat perhettä — valtio pysyi taustalla.

MUUTOS

Arvo Ylppö ja

Miksi juuri silloin?

Maailman ensimmäinen maksuton kouluruoka ja lakisääteiset neuvolat eivät syntyneet hyvinvointivisiosta vaan keskellä sotaa ja pulaa — lapset oli pidettävä ruoassa ja hengissä, kun kodit eivät siihen pystyneet. Sotaa käyvällä maalla ei ollut näihin varaa. Se teki ne silti.

MAAILMAN MYLLERRYKSET

1929–32	1939–44
Lapuan liike ja pula-aika	Talvi- ja jatkosota

1937

Kansaneläkelaki
Ensimmäinen yritys.

1943

Laki maksuttomasta kouluruoasta

1944

Laki kunnallisista äitiys- ja lastenneuvoloista
Neuvolat jokaiseen kuntaan.

TA AJOIVAT

neuvolatyö, Miina Sillanpää ja naisjärjestöt.

YHTEISKUNNAN TILA

n. 60 %
BKT/asukas, % länsimaista

1944–1956

Maa oli vastaus — viimeistä kertaa

300 000 hehtaaria uutta peltoa raivattiin samalla kun koneet ja ylituotanto veivät pientiloilta toimeentulon. Apu oli yhä häpeä: köyhäinhoito nöyryytti, ja oman onnensa seppä pärjäsi itse. Lapsilisä kaikille — myös hyvätuloisille — teki avusta ensimmäistä kertaa oikeuden, jota ei tarvinnut hävetä.

LAIT JA UUDISTUKSET

1945

Maanhankintalaki
Maata evakoille ja rintamamiehille.

1948–49

ENSIMMÄISENÄ MAAILMASSA

Lapsilisä ja äitiyspakkaus jokaiselle
Ei vain köyhille.

1956

Uusi kansaneläkelaki ja huoltoapulaki
Köyhäinhoidosta huoltoapuun.

ENNEN

Sotaleskille ja rintamamiehille sekä isolle osalle evakoista annettiin maata: viljelmä oli yhä vastaus hätään.

→

JÄLKEEN

Pientilan elinvoima ehtyi. Puoli miljoonaa ihmistä lähti — ja tarvitsi uuden turvan.

MUUTOSTA AJOIVAT

Äidit ja naisjärjestöt, rintamamiehet ja evakot, Asutuskomitea.

Miksi juuri silloin?

Asutustoiminta ei ollut kenenkään ihanne vaan hävityn sodan pakko: valvontakomissio istui maassa, rintamamiehille ja 400 000 evakolle oli luvattu maata, ja yksityismaata oli jaettava ennen kuin tyytymättömyys räjähtäisi. Kymmenen päivää välirauhasta — ja asutuskomitea oli jo asetettu.

MAAILMAN MYLLERRYKSET

1944–45
400 000 evakkoa asutetaan uudelleen

1944–52
Sotakorvaukset ja jälleenrakennus

1956
Yleislakko — yhteiskunnan rytminvaihdos

YHTEISKUNNAN TILA

n. 70 %
BKT/asukas, % länsimaista

27 %
Julkiset menot / BKT

1956–1990 (leveämpi: eniten tapahtumia)

Vanhuus ei ollut enää lasten velka

Muutos ei tullut lahjana vaan lähetystöillä, kirjelmillä ja lakoilla. Ja kun päivähoito siirsi hoivan kodeista yhteiskunnalle, naiset vapautuivat ansiotyöhön — ja juuri heidän työnsä ja veronsa rahoittivat järjestelmän, joka heidät vapautti.

LAIT JA UUDISTUKSET

1960 **Työttömyysturva uudistuu**

1962 **Työeläke**
Vanhuus ilman lasten apua.

1964 **Sairausvakuutus kaikille**

1970 **Yleissitovat työehtosopimukset lakiin**

1972 **Äänestys- ja vaalioikeuden ikäraja 18 vuoteen kaikissa vaaleissa**

1972–73 **Peruskoulu, päivähoito, kansanterveyslaki ja valtion opintotuki**
Torpparin ja porvarin lapset samaan kouluun.

1982 **Sosiaalihuoltolaki ja lastensuojelulaki**
Köyhäinavusta asiakkaan oikeuksiin ja ennaltaehkäisyyn.

1986–87 **Tasa-arvolaki 1986 ja irtolaislain purku 1987**

ENNEN
Vanhuus tarkoitti riippuvuutta lapsista: laki velvoitti elättämään vanhemmat.

→

JÄLKEEN
Eläke, sairausvakuutus ja peruskoulu siirsivät riskin kaikkien yhteiseksi.

MUUTOSTA AJOIVAT
Ammattiyhdistysliike ja lakkoliikkeet, Pekka Kuusi ja tutkijat, uudistuksia ajaneet poliitikot.

Miksi juuri silloin?

Mikään näistä ei syntynyt suunnitelmasta vaan kiihkeästä kamppailusta, jonka lopputulosta kukaan ei osannut ennustaa. Laaja työttömyysturva äänestettiin eduskunnassa ensin nurin ja tilalle tuli kompromissi. SAK itse pelkäsi yleissitovuutta, koska se antaisi samat edut järjestäytymättömille. Puolueet hajosivat, skandaalit ryöppysivät — ja tästä sekaannuksesta syntyi järjestelmä, jota nyt pidetään itsestäänselvyytenä.

MAAILMAN MYLLERRYKSET

1957–58
Äidit liikkeelle lapsilisien puolesta

1958–62
Ensimmäinen vasemmistoenemmistö eduskunnassa

1960–70-l.
Suuri maaltamuutto, myös Ruotsiin

1966–70
Toinen vasemmistoenemmistö vauhdittaa suuria uudistuksia

1970-l.
Suuret lakkoliikkeet ja tupokausi

YHTEISKUNNAN TILA

27 % → 48 %
Julkiset menot / BKT

18 600 → 28 200 €
BKT asukasta kohti

1990–2020

Riski alkoi valua takaisin

Lama vei lähes 400 000 työpaikkaa, ja leikkauksista tuli uusi normaali. Sosiaaliturvaa heikennettiin pienin askelin — mutta joukkovoima esti järjestelmän purkamisen.

LAIT JA UUDISTUKSET

1992–93
Hankintalaki ja valtionosuusuudistus
Kunnille lupa kilpailuttaa ja ostaa palveluita ulkopuolisilta.

1992–96
Sosiaaliturvan leikkaukset
Rajuimmat esitykset kaatuvat.

1993
Velkajärjestely ja työmarkkinatuki
Laman omat lait.

1994
Raiskaus kriminalisoidaan myös avioliitossa

1997
Toimeentulotukilaki
Viimesijainen toimeentulo kirjattiin laiksi.

1999–2000
Uusi perustuslaki
Korvasi neljä erillistä perustuslain tasoista lakia.

2017
Aktiivimalli
Ehdollisuus kiristyy.

ENNEN
Yhteinen järjestelmä kantoi työttömyyden, sairauden ja vanhuuden riskin.

→

JÄLKEEN
Ulkoistettu, pätkätyöläinen ja pakkoyrittäjä kantoi kasvavan osan itse.

MUUTOSTA AJOIVAT
Ammattiyhdistysliike ja yleislakon uhka, kansalaisjärjestöt ja kansalaisaloitteet.

Miksi juuri silloin?

Leikkaukset eivät menneet läpi siksi, että ihmiset olisivat ne hyväksyneet. Suurin kertapaketti kaatui yleislakon uhkaan 1992 — mutta kymmenien pienten heikennysten sarjaa vastaan ei voi järjestää yleislakkoa joka vuosi. Ja ulkoistetuilla, pätkätyöläisillä ja itsensätyöllistäjillä ei ollut enää työpaikan kenttää, joka olisi lähtenyt liikkeelle.

MAAILMAN MYLLERRYKSET

1991
Neuvostoliitto hajoaa, lama alkaa

1995
EU-jäsenyys

2008–10
Finanssikriisi — tuottavuus pysähtyy

YHTEISKUNNAN TILA

48 % → 54 %
Julkiset menot / BKT

28 200 → 40 300 €
BKT asukasta kohti

2020–

Kuka kantaa vastuun

Sota Euroopassa, tekoäly, ilmastonmuutos
pidämme yhteisenä vastuuna. Yksikään tä
takana oli ihminen tai joukko ihmisiä, jotka
samalla tavalla.

LAIT JA UUDISTUKSET

2023
Hyvinvointialueiden perustaminen
Sote-palvelut siirtyvät kunnilta hyvinvointialueille.

ENNEN
Hyvinvointivaltiota pidettiin itsestäänselvyytenä — niin kuin sen syntyä ei olisi koskaan tarvinnut vaatia.

→

JÄLKEEN
Avoin. Sen r
kertaa ne, jo
muutosta.

Mitä seuraavaksi?

Hyvinvointiyhteiskunta ei ole valmis. Jokainen su
tarkoittaa. Miten sinä määrittelisit sen nyt?

MAAILMAN MYLLERRYKSET

2020
Pandemia näyttää, mihin yhteistä turvaa tarvitaan

2022
Sota palaa Eurooppaa

nyt — ja kuka vaatii muutosta?

ja väestön ikääntyminen haastavat jälleen sitä, mitä
män aikajanan uudistus ei syntynyt itsestään. Jokaisen
vaativat muutosta. Seuraavat uudistukset syntyvät

2023–

Sosiaaliturvan leikkaukset ja indeksijäädytykset

?

Seuraava piste on valinta

atkaisevat tälläkin
tka vaativat

MUUTOSTA AJOIVAT

Kuka vaatii — ja mitä?

kupolvi on joutunut määrittelemään uudelleen, mitä yhteinen vastuu

n

YHTEISKUNNAN TILA

54 %
Julkiset menot / BKT

40 900 €
BKT asukasta kohti

Yhteenkään tämän aikajanan muutokseen ei ole ollut varaa.

Kouluruoka säädettiin keskellä sotaa. Maata jaettiin sotakorvauksia maksavassa maassa. Työeläke, sairausvakuutus ja peruskoulu rakennettiin, kun Suomi oli Euroopan köyhimpiä. Jokainen uudistus tehtiin vastoin aikansa käsitystä siitä, mihin Suomella oli varaa.

KETKÄ RAKENSIVAT MUUTOSTA?

Hyvinvointivaltio ei ollut suurmiesten projekti. Äidit järjestäytyivät, työntekijät lakkoilivat, järjestöt nostivat epäkohtia esiin, tutkijat muuttivat ajattelua ja ammattilaiset kehittivät uusia toimintatapoja. Virkamiehet valmistelivat ja poliitikot päättivät. Hyvinvointivaltio rakennettiin pala palalta — mutta ei ilman vaatimuksia ja kamppailua.

MITEN HYVINVOINTIVALTIO SYNTYI?

Vaihe vaiheelta. Uudistuksia valmisteltiin vuosia, joskus vuosikymmeniä. Toisinaan kriisi pakotti toimimaan nopeasti. Sattuma, sekaannus, sähläys, suostumus ja pakotus olivat osa muutosta. Kun yhteinen vastuu kirjattiin lakiin, siitä tuli yhteiskunnan velvollisuus.

Mitkä tämän päivän valinnat näkyvät sadan vuoden päästä?

Tekijät: Aikajana on Hyvinvointivaltion vaalijat ry:n työryhmän laatima. Työryhmä: Päivi Uljas, Juha Nurmela, Aleksi Salonen ja Sonja Baer. Aikajana perustuu Päivi Uljaksen ja huomattavan määrän muiden sosiaaliturvan tutkijoiden työhön.